

**You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Etické aspekty pedagogického výskumu

Author: Bronislava Kasacova

Citation style: Kasacova Bronislava. (2019). Etické aspekty pedagogického výskumu. W: A. Budniak, M. Mnich (red.), "Podejścia metodologiczne w pedagogice. Koncepcje – badania - wyniki" (S. 103-114). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Bronislava Kasáčová

Etické aspekty pedagogického výskumu¹

Úvod

Výskum v rámci projektu VEGA 1/0598/15 s názvom *Dieťa na prahu vzdelávania a jeho svet*, realizovaný na PF UMB v Banskej Bystrici má za cieľ skúmať deti v čase, ktorý je medzníkom. Za medzník sa z pohľadu ontogenetickej psychológie považuje vstup do školy. Toto je zaužívaný avšak externý medzník z hľadiska pohľadu na vývoj osobnosti dieťaťa. Externým sa myslí vyjadrenie, že ide o vstup do školy. Týmto sa mení najmä spôsob zaradenia sa dieťaťa v spoločnosti do inštitucionalizovanej štruktúry, ktorá má najmä edukačný cieľ. Z pohľadu na dieťa ide však o zákonnú povinnosť, čo sa z legislatívneho hľadiska vzťahuje na jeho rodičov. Zároveň sa z pohľadu sociológie detstva realizuje tzv. „inštitucionalizácia dieťaťa“, čím sa detská populácia tradične dostáva do hlavného socializačného a edukačného rámca záujmu spoločnosti. Ak pred šiestym rokom je výchova, či edukácia výsostne vecou rodičov, ktorí môžu relatívne slobodne rozhodnúť, aký spôsob starostlivosti o svoje dieťa zvolia, medzníkom dovŕšenia šiesteho roka je zaradenie jednoznačne určené inštitucionálnou zodpovednosťou. Tým inštitúcia v mene národného záujmu realizuje v edukačnom programe svoje resp. národné priority. V našich podmienkach sú iné varianty ako inštitucionálne vzdelávanie len okrajovo výnimočné.

Avšak z ontogenetického hľadiska nejde o taký jednoznačný jav, pretože vývinové špecifiká sú pohyblivé, sú individuálne aj u detí, ktoré sú úplne bežné a teda nevzťahuje sa na ne ktorékoľvek špecifické posudzovanie. Popri všeobecne známych charakteristikách dieťaťa na konci predškolského a na začiatku mladšieho školského veku sa deti výrazne individuálne odlišujú. Rozdiely môžu mať aj sociálne,

---

¹ Štúdia súvisí so zámermi teoreticko-empirických východísk vedeckého projektu VEGA 1/0598/15 s názvom *Dieťa na prahu vzdelávania a jeho svet*, ktorý je realizovaný na PF UMB v Banskej Bystrici, autorka je zodpovednou riešiteľkou.

kultúrne, regionálne, religiózne príčiny. Na odlišnostiach sa podpisuje aj ich predchádzajúce vedenie zo strany dospelých, množstvo a miera sociálnych kontaktov a vplyvov súrodencov, vplyv predchádzajúcej inštitucionalizácie a kontaktu s oficiálnym predškolským kurikulumom. O rôznorodosti posudzovania medzníka školo-povinnosti máme dosť príkladov v etapizácii vývinu podľa rôznych autorov – teoretikov vývinovej psychológie. Šiesty rok ako vývinový medzník je výsledkom určitej historicko-pedagogickej konvencie, pričom tento rok nie je všeobecne platným medzníkom pre vstup do školy vo všetkých krajinách. Tendencia však prevažne smeruje k tomuto roku. O tom, že vývoj dieťaťa je individuálny proces netreba zbytočne teoretizovať, je to akceptovaná paradigma prijatá psychológmi i pedagógmi. Za problém však možno považovať, že takúto akceptovanú rôznorodosť v rámci prijatej typizácie musí inštitucionalizovaný spôsob formulácie, realizácie kurikula a následne hodnotiacich procesov v škole zvládnuť. A to bližšie neurčennými spôsobmi, ktoré vyžadujú od učiteľa na jednej strane dosahovanie vzdelávacích výkonových štandardov jednotlivých detí a zároveň na strane druhej rešpektovanie individuálnych, či skupinovo typických zvláštností.

Na príklade výskumu v rámci projektu VEGA 1/0598/15 s názvom *Dieťa na prahu vzdelávania a jeho svet*, ktorý je realizovaný na PF UMB v Banskej Bystrici sa špecificky zaoberáme etickými problémami výskumu, pretože si jeho podstatu mimoriadne vyžaduje zaoberať sa touto stránkou metodológie.

Pedagogický výskum dieťaťa a jeho metodologické súvislosti

Výskumná téma: *dieťa na prahu vzdelávania a jeho svet*, je citlivou oblasťou už vo svojej podstate. Problém vyplýva z toho, že dieťa a jeho skúmanie vyžaduje špecifickú ochranu a nie je možné zasahovať do sfér, na ktoré sa vzťahuje právna ochrana. Tak isto nie je možné cez výroky dieťaťa skúmať a usudzovať na jeho rodinné zázemie. Preto je cieľ skúmania obmedzený na tie oblasti, ktoré sú explícitné, zjavné z jeho správania, výpovedí, ktorým však nemožno prisudzovať hlbšie významy. Takto sa dostávame k základným otázkam, čo výskumník z pedagogického hľadiska má možnosť, právo, resp. vedeckú povinnosť poznávať vedeckou metódou. Aká má byť vedecká metóda, aby nepoškodzovala záujem a právo na súkromie a aby plnila svoje poslanie: priniesla nové poznanie.

Keďže cieľom výskumu má byť poznanie súčasných detí pre zlepšenie súčasných edukačných postupov v primárnom vzdelávaní, pedagogická veda potrebuje aktualizovať dnešné poznanie detí a ich sveta, a zároveň poskytnúť reálnej praxi overené metódy, nástroje, postupy a spôsoby porozumenia zisteným javom.

Stručne o výskumnom zámere a zvolenej metodológii

Za hlavný výskumný postup projektu bola zvolená kvalitatívna stratégia s využitím metód: špecifické rozhovory (reflexívne mikrorozhovory, doplnené komentovaným pozorovaním) a produkt detskej kresby, spojený s pozorovaním dieťaťa pri činnosti. Výskum sa bude realizovať prevažne kvalitatívnou stratégiou za použitia metódy vytvárania trsov, zachytenia vzorcov, простého výpočtu, metódy kontrastov a porovnávaní. Uvedené, ako aj následné metódy sú veľmi citlivými postupmi závislými na výskumníkovi, preto môžu ľahko podliehať subjektivite. Tomu sa chceme vyvarovať rešpektovaním princípu triangulácie (analýza a triedenie trojicou výskumníkov) resp. supervíziou (revidovanie usudzovania v peer konzultáciách).

Pri koncipovaní výskumu je potrebné vyriešiť zásadné metodologické princípy, ktoré vedecké poznanie sformulovalo ako znaky vedeckej metódy: objektivita, validita a reliabilita. Pri postupe kvalitatívnej stratégie za rovnako závažné treba považovať aj etické princípy a výzvy, ktorých konkretizáciou sa budeme zaoberať.

Etické dilemy v kvalitatívnej výskumnej činnosti

Etika vedy je zložitou teoretickou oblasťou, ktorej opodstatnenie nespočíva len v etike publikovania vedeckých prác, čo sa zdôrazňuje najčastejšie. Etika má svoje miesto nepretržite od počiatkov tvorby v zrode myšlienky o výskume, až po poslednú bodku, ktorú výskumný tím napíše po jeho ukončení. Etické poslanie dokonca presahuje prácu na výskume, pretože v publikáciách sa výskum môže zhodnotiť, ak sa jeho výsledky ďalej eticky využívajú. Ale môže sa aj znehodnotiť, alebo zmariť, či dokonca poškodiť osobnosť, či dobré meno skúmaných osôb, výskumníka/autora, pracovisko, dokonca až dobré meno, či autoritu vedy. Stupeň rozvoja a dostupnosť vedeckých informácií je v súčasnosti temer bezbrehá. Preto viac než doposiaľ treba nielen upozorňovať študentov a mladých vedcov viesť k etike, ale neustále aj nastavovať zrkadlo výskumnému snaženiu vedcov, aby sa etické princípy stali neoddeliteľnou súčasťou každého bádateľského konania. A to sa týka tak akademickej vedy a jej príslušníkov, ako aj bádateľov, diagnostikujúcich praktikov², ktorými sú učitelia výskumníci (*teacher as researcher*)

---

² M. CABANOVÁ: *Diagnostic competence of a teacher*. In: E. ARNTZEN, ed.: *Educating for the future: proceeding of the ATEE 38th annual conference*. Association for teacher education in Europe, Halden 2013, p. 194–208 (CD-ROM). Dostupné z: http://www.atee1.org/uploads/ferdig_for_publicising2.pdf (dostup: 30.05.2018).

a študenti pri ich participácii na výskumoch pri tvorbe záverečných prác. Najmä vtedy, ak sú študenti súčasťou výskumných tímov, čo je nielen bežné a žiaduce, ale priam nevyhnutné. Aj to je etikou vedy – pretože poslaním vedy je aj generačná výmena.

Preto súvislosti s výskumom na citlivú tému: dieťa a jeho svet, považujeme za dôležité už v počiatkoch výskumu ozrejmiť súvislosti, ktoré sa pri tvorbe výskumnej stratégie rozkrývajú. Existuje mnoho uhlov pohľadu na proces tvorby, realizácie aj vyhodnocovania výskumu, pričom v každom vidíme možné nebezpečenstvá, ohrozenia, ale i podnety a výzvy pre etické úvahy a korektný výskumný prístup.

Etika tvorby výskumného zámeru

Výber výskumného zámeru z rôznych pohľadov má rešpektovať vedeckú aktuálnosť. To znamená, že existuje oblasť, ktorá je relatívne neznáma, alebo niektoré jej oblasti signalizujú potrebu spoznať širšie, alebo hlbšie vzťahy. Tieto vzťahy môžu mať rôznu povahu:

- *Interdisciplinárny* vzťah je najširším a stručne sa dá vysvetliť tým, že v niektorej vednej oblasti sú problémy známe, popísané, používané, avšak v inej oblasti je potrebné ich skúmať z pohľadu tejto vednej disciplíny (príklad: *Žiak s epilepsiou* alebo *Neurodidaktika*). Etika v tomto prípade vyžaduje rešpekt k poznaniu, bez neetického zjednodušovania odborného problému a dodržiavanie pôvodnej terminológie. Preto etická formulácia takto postaveného problému je citlivá na vymedzenie vhodného výskumného poľa, ktoré je z pohľadu pedagogiky skúmateľné.
- *Intradisciplinárny* vzťah v rámci formulácie výskumného problému znamená, že v rámci vedy existujú, alebo existovali výskumy, ktoré daný problém formulovali, skúmali a priniesli určité poznanie, zovšeobecnenia, podnety a možno už načrtli ďalšie výskumné otázky. Etický prístup znamená, že výskumníci uskutočnili teoretický rozbor publikovanej relevantnej spisby, čo sa hodí v procese výskumu prezentovať. Etické je aj niektoré názory a poznanie odmietnuť, či pristúpiť k ich revízii, prípadne sa k nim prikloniť a výsledky či rozpory použiť ako východisko. No neetické je jednak zámerná a urážlivá alebo „nevedkovská“ ignorácia existujúcich diel, alebo ich znevažovanie výrokmi typu: v tejto oblasti neexistuje alebo sa nerealizovali žiadne výskumy.
- *Pragmatické* vzťahy vo formulácii výskumného problému. Vzťah teórie a praxe cez vedecký výskum nemá, resp. nemusí mať povahu okamžitej, bezprostrednej využiteľnosti. Avšak etické je, ak skúmané témy reflektujú výzvy praxe, ak sú z nej odvodené, a najmä ak očakávané výsledky majú šancu uplatnenie nájsť.
- *Internacionálny* rozmer etického prístupu vo výskume je veľkou výzvou. A to nielen vo význame potreby poznania a štúdia zahraničných zdrojov, ale je to aj

záväzok voči svojej krajine formulovať a riešiť výskumný problém tak, aby mal čo povedať o našej skutočnosti kolegom v zahraničí³. Nie je to prázdny význam dnes skloňovaných viac, alebo menej formálnych indexov medzinárodnej citovateľnosti, ale práve naopak, návrat ku „koreňom vedeckého poznania“, ktoré je nadnárodným etickým imperatívom. Nie sú to len medzinárodné certifikované merania, čo môže poskytnúť internacionálnej vedeckej odbornej komunite spoločné témy. Takou nesporne je aj téma: súčasné dieťa a jeho svet, pretože prináša možnosti porovnávať, ale aj tvoriť spoločne nové teórie⁴.

- *Interpersonálny vzťah* v etickom kontexte výskumu a v súvislosti s formuláciou problému otvára množstvo otázok, ktoré majú zásadný význam pri koncipovaní výskumného tímu: téma je zásadný moment, ktorý ľudí, výskumníkov spája, „spolčuje“, čo však ešte nezaručuje, že práca na ďalších fázach výskumu bude bezproblémová a úspešná. Etika v tomto zmysle znamená aj vedieť akceptovať názory a videnie problému kolegami, no na druhej strane aj schopnosť prispôbiť sa, spolupracovať. Vôbec najzásadnejšie aj vo vzťahu k téme dieťa je postoj, ktorý členovia tímu na základe tímových diskusií zdieľajú.

Etika pri tvorbe výskumných nástrojov

Výskumný nástroj vo vzťahu k výskumnému cieľu a v rámci metodologickej štruktúry má pomerne jasnú pozíciu, a všeobecne akceptované princípy vedeckej metódy formulujú požiadavky naň. Osobitnými požiadavkami kvalitatívneho výskumu⁵ sa otvára etická dilema. Je to preto, že nástroj na jednej strane má preniknúť k problému, má dokázať odhaliť ukryté, otvoriť zavreté, vypočítať zamlčané a na druhej strane špecifickosť skúmania detí musí rešpektovať všetky požiadavky na jeho ochranu. Nástroj skúmania nesmie byť invazívny, nesmie otvárať bolestné, odhaľovať intímne, nesmie „vyzvedať“, ani provokovať v deťoch otázky, ktoré by si inak ešte nekládli. Vytvoriť preto takýto nástroj nie je jednoduché a pre špecifickosť kvalitatívneho skúmania nie sú bežne výskumníkovi v pedagogických vedách dostupné štandardizované nástroje. Je preto etické (aj v súvislosti s interdisciplinariťou) spolupracovať so psychológom, v prípade, že sa skúma priestor

³ D. HANESOVÁ: *Rozvoj vedy, výskumu a vzdelávania na vysokej škole prostredníctvom európskeho projektu / Development of Science, Research, Education at Higher Education Institution via a European Project*. In: D. HANESOVÁ, ed.: *Education – Research – Evaluation*. Proceedings from an international scientific conference held on 12 November 2014 in Banská Bystrica, supported by the project ‘Mobility – Enhancing Science, Research and Education at the Matej Bel University’. ITMS code: 6110230082. PF UMB, Banská Bystrica 2014, s. 6–10 (CD-ROM).

⁴ H. HEJLOVÁ et al.: *Nahlížení do světa dětí*. Univerzita Karlova v Praze, Praha 2013.

⁵ M. MIOVSKÝ: *Kvalitatívni prístup a metódy v psychologickom výskumu*. Grada, Praha 2006.

(napr. emocionality a pod.) Je to minimálne supervízia, kde vzniká tzv. etické zrkadlo. To znamená, že nadšenie, ktoré by mohlo zastrieť etickú kontrolu, jeden člen tímu pomáha druhému revidovať.

Etika formulácie otázok. Opytovanie akýmkoľvek spôsobom (rozhovory, anketá, dotazník, výrokové škály) je citlivé na formulácie samotnej otázky⁶, bez ohľadu, čo chce výskumník zistiť. V praxi to znamená, že neprípustné sú otázky, v ktorých sa priamo pýtame na mravne neprípustné javy, otázky ubližujúce, ohrozujúce a navodzujúce negatívne city voči iným. Toto je zvlášť dôležité mať na zreteli pri vedení rozhovorov s deťmi, pretože výskum ako proces, ani jeho výsledky nesmú mať negatívne dopady na jednotlivcov, skupiny a ľudstvo. Preto metódy zamýšľané v spomínanom výskume: mikrorozhovory, kresba, vrátane komentárov a metodiky pre ich použitie vznikajú v tíme alebo dvojiciach musia mať jasné pravidlá usmerňujúce ich použitie.

Etika použitia výskumného nástroja. Etika vo vzťahu k skúmaným osobám

Správnosť a etika použitia výskumného nástroja musí byť súčasťou prípravy výskumnej stratégie. Hlavne v prípadoch, ak zber dát realizujú viaceré osoby, a ak za nástroj sa považuje štruktúrovaný rozhovor, je jeho aplikácia závislá na každom z členov tímu. Rôznosť prístupu by vážne mohla ohroziť získavanie a následne pre spracovanie použitých informácií. Preto je metodologicky správne pripraviť a dodržiavať rovnaký postup, aby sa dodržiavala objektivita pri získavaní informácií. Pripravená metodika vedenia rozhovoru musí byť dodržaná, čo môže niekedy byť násilným zásahom do spontaneity výpovedí detí. Iným problémom je, že nie je možné jednoducho prísť do školy a deti „spovedať“. Je etické získať informovaný súhlas od rodičov, ak však prebieha rozhovor v rámci edukačných aktivít a pri zachovaní úplnej anonymity jednotlivých detí a rozhovory sú bežným produktom edukačného procesu, v špecifických prípadoch toto nie je nevyhnutné. V prípade, že zber dát realizujú osoby, ktoré sú v škole prítomné na základe dohody, ktorej súčasťou je spolupráca medzi školou a univerzitou môže sa takýto výskumný zber dát uskutočniť, avšak so zachovaním anonymity školy.

Etika spracovania výskumných zistení

Na rozdiel od kvantitatívnych dát sa kvalitatívne spracovanie informácií často veľmi vzdáva pojmu „dátá“. Spracovanie materiálu získaného rozhovormi, vi-

---

⁶ S. BABIAKOVÁ: *Children's Preconcepts of Linguistic and Literary Literacy at the Threshold of Education*. Presented at 8th annual International Conference of Education: "Research and Innovation". Seville (Spain) 2015.

deosnímkami, či analýzou produktov nemožno považovať za dáta. Po získaní materiálu obsahuje vo veľkom množstve nepoužiteľného aj čriepky toho podstatného, čo výskum hľadá. Sú to implicitne, niekedy explicitne prejavene javy, znaky, slová, a až po utriedení sa môže na základe priradenia ku zvolenej štruktúre stať materiál výskumnými dátami. Etická zásada však hovorí, že nemožno odmietnuť ani to, čo sa zdanlivo nehodí. Subjekt, ktorý nehodiaci sa znak prejavil, je rovnako pravdivý ako ten, čo sa do výskumného konceptu hodí. Triedenie materiálu niekedy posúva pôvodný zámer výskumu iným smerom, ako si výskumník želan, no a výskumná etika nedovoľuje proces ani výsledky výskumu skresľovať či deformovať. Deskriptívne postupy pomáhajú, ale samy o sebe ešte nezabezpečujú etiku a objektivitu.

Postupy analýzy kvalitatívnych dát musia rešpektovať etiku a pri analýzach pomáhajú metódy spracovania a triedenia dát: metóda vytvárania trsov, metóda zachytenia vzorcov, metóda prostého výpočtu, metóda kontrastov a porovnávaní, využívania metafor, metóda hľadania a vyznačovania vzťahov, metóda faktorovania, tvorba kategórií a priradovania.

Avšak skresľovanie môže byť spôsobené aj nedostatočným porozumením širšiemu javu. Etické je poznanie teórie flexibilne otvoriť realite a existujúcu štruktúru, ktorú sme zvolili, použiť ako maticu pre triedené znaky. To, čo sa nehodí a výskumníci nezaradia do niektorej kategórie však ešte stále môže byť užitočné. Tu je otázka, ktorá sa otvára medzi teóriou a empiriou, či je možnosť teoretickú štruktúru dopĺňať, alebo sa ponúka možnosť formulovať bázu pre formuláciu novej, doplnenej teórie.

Vlastnosti zistení a ich riziká

Zistenia v kvalitatívnom výskume majú niekoľko rizikových vlastností na rozdiel od kvantitatívnych dát, najmä, a to je väčšina prípadov, ak za skúmané považujeme výpovede a produkty ľudí (detí):

- *Subjektivita pri zdroji*, čo je samotnou podstatou kvalitatívneho bádania, ktoré sa zameriava na osobný a vnútorný svet skúmaných osôb. Táto subjektivita je kľúčovou vlastnosťou získaných informácií, avšak nemá byť zámerne provokovaná. Výskumníkom kladené otázky by nemali navádzať na to, čo má byť a zostať ukryté v snahe prenikáť čo najviac do intimity skúmanej osoby.
- *Subjektivita pri spracovaní*, je zásadným rizikom, ktoré vyplýva z vnútorného snaženia výskumníka, a ktorá ho vedie pri záujme o výskumný problém. Myslí sa ním najmä snaha získať a vyberať z množstva práve také výpovede, produkty a pod., ktoré potvrdzujú len jeho očakávané teórie – *self-fulfilling prophecy*. Preto je etické a metodologicky vhodnejšie, aby na spracovaní, teda analyzovaní, kódovaní, triedení, ako aj formulovaní predbežných sekvenčných teórií participovali minimálne dvojice, resp. viacerí členovia tímu.

- *Postupnosť pri formulovaní sekvenčných teórií.* Sú to postupne sa vynárajúce čiastkové závery, resp. pracovné hypotézy, ktoré neskôr vedú k formulácii zakotvenej teórie. Keďže termín hypotéza je tradične spojený s kvantitatívnym postupom, je lepšie s ním „nehazardovať“ a nesnažiť sa len používaním pojmu hypotéza umelo scientifikovať kvalitatívny výskum. Môže sa samozrejme stať, že niektorá zo sekvenčných teórií, pochádzajúca z kvalitatívneho postupu, môže byť v rámci nadväzujúcej výskumnej kvantitatívnej stratégie postavená a verifikovaná v podobe hypotézy. To je prirodzený život vedeckého skúmania a odovzdávania výskumného posolstva.

Etika formulácie výskumných záverov

Z metodologickej teórie známa a niekedy aj nerozvážne používaná je tvorba zakotvenej teórie. O čo tu však ide naozaj, to si tiež treba ujasniť. Výskumný koncept logicky z teórie vychádza, reaguje na otázky, ktoré kladie realita, tu konkrétne edukačná prax. Zakotvená teória má byť zakotvenou v dotyčnom výskume, teda výskumníka doviedlo k nej bádateľské konanie a analytické úvahy. Je nesprávne aj neetické snažiť sa formulovať zakotvenú teóriu na základe tušenia, zdania, či len rozvíjaním a filozofovaním o existujúcich teóriách, ani nie je etické na základe prostej skúsenosti považovať osobný koncept za *grounded theory*. Tu by išlo o reflektovanú teóriu, čo je v poriadku.

Je neetické bezbreho zaobchádzať s vágnymi prepismi autentických zistení bez svedomitého triedenia a bez argumentácie. Aj pri zachovaní anonymity a zabezpečení utajenia treba opatrne voliť použité autentické výpovede tak, aby sa anonymita nenarušila, napr. konkrétnym uvedením školy, kde sa môže z obrazu o osobe dať identifikovať konkrétny človek (takým môže byť nielen osoba dieťaťa, žiaka, ale aj učiteľ). Ukázalo sa ako vážne, aj v prípade kvalitatívneho výskumu, nastoliť v diskusiách o metodologickej opodstatnenosti otázku početnosti výskumnej vzorky. Najmä ak ide o javy, ktoré majú mať širšiu platnosť, hoc aj bez ambície generalizácie, ako si to môže dovoliť kvantitatívny výskum.

Etika výskumníka a etický kódex výskumníka

Samostatnou a hodne diskutovanou témou je etika práce výskumníka, resp. etika výskumníka. Nemožno stotožňovať, no nejde o to isté. Diskusie sa vedú najmä o potrebe formulovať etický kódex, o tom, či existuje možnosť takýto kódex transnacionálne, transdisciplinárne uplatňovať, či je totožný pre profesionála a študenta, a iné otázky⁷.

---

⁷ P. GAVORA et.al.: *Elektronická učebnica pedagogického výskumu* [online]. Univerzita Komenského, Bratislava 2010. Dostupné z: <http://www.e-metodologia.fedu.uniba.sk> (dostup: 12.06.2018).

A. Fabian⁸, Z. Kusá⁹ a iní sa k problematike vyjadrujú a v ich dielach nachádzame množstvo odkazov na literárne aj elektronické zdroje. V kódexe ide o pravidlá výskumu, ktoré sa musia rešpektovať v danej oblasti vedy a formulovať by ich mala vedecká komunita. Vážnejšie však ako formulácia kódexu a dodržiavanie zásad výskumu, a domnievame sa, že aj nadriadené sú ľudské a morálne etické zásady, ktorých spochybnenie má nielen dôsledky v podobe osobného a odborného odsúdenia odbornou alebo vedeckou komunitou, ale aj formou osobného zlyhania.

Etické pravidlá ochrany účastníkov výskumu

Anonymita je nespochybniteľnou podmienkou, ktorú musí výskumník zachovávať pri zverejňovaní výsledkov. Problémom je to, že vo výskumných dátach treba často viesť evidenciu, najmä ak sa treba ku konkrétnej osobe vrátiť z dôvodu hlbšieho preskúmania. To by mohol byť problém, v prípade, že už vstupné informácie sú anonymizované. Iný problém je, ak ide o longitudinálne sledovanie prípadov v teréne alebo katamnesticke štúdie. Preto treba citlivo zvážiť, čo o skúmanej osobe potrebujeme vedieť už pri vstupe a možno úplná anonymita zámeru vyhovuje. Alebo použiť tzv. zabezpečenú anonymitu, kde síce existuje evidencia konkrétnych osôb, ale nikde vo výsledkoch nebude sprístupnená iným osobám ani inak zverejnená.

Informovaný súhlas. V súčasnosti dost' diskutovaná požiadavka na informovaný súhlas podnietila odborníkov z viacerých vied, do akej miery a akou formou má byť tento zabezpečený, ako môže byť spochybnený. V situáciách pedagogického výskumu, kde sa pracuje s edukačným procesom, terénom, účastníkmi vzdelávania a ich výsledkami je výklad vzťahu k informovanému súhlasu rôzny: ak ide o dieťa, *de jure* by to mal byť rodič, kto je informovaný, avšak situácia, v ktorej prebieha je situácia edukačná, kde je to učiteľ, čo preberá zodpovednosť za procesy v škole a triede. Prílišné zväzovanie rúk výskumníkom určite nepomôže, preto treba zvažovať, o aký cieľ výskumu ide, kde a ako budú výsledky zverejnené, a kto môžu byť dotknuté osoby. Tiež je na zváženie, kto je osoba výskumníka – „zberača“ informácií, akým spôsobom (legálnym, pracovným, študijným) má oprávnený prístup k deťom a kto vlastne môže byť prostredníctvom dát od detí dotknutý¹⁰ (učiteľka, škola, a pod.).

⁸ A. FABIAN: *Etika vo výskume*. In: B. BALOGOVÁ, I. LYÓCSA, A. MORAVČÍKOVÁ, eds.: *Výskum v sociálnej práci*. Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, Prešov 2011.

⁹ Z. KUSÁ: *Who dares to claim the equality of children's chances? Constraints of equalizing measures in Slovakia and Czech Republic*. European Sociological Association (ESA), Institute of Sociology of the Czech Academy of Sciences (IS CAS), Praha 2015, s. 1188. Dostupné z: http://esa12th-conference.eu/sites/esa12thconference.eu/files/esa_2015_book_of_abstracts.pdf (dostup: 12.06.2018).

¹⁰ A. POLLARD, A. FILER: *The Social World of Children's Learning*. Cassell, London 1996.

Etické postoje výskumníka skúmajúceho edukačnú realitu a jej subjekty

Postoje výskumníkov, ktorí sa vydajú kvalitatívnou cestou majú blízko k teóriám o reflexivite. A. Pollard¹¹ ich sformuloval na základe diela J. Dewey¹² (*Ako rozmýšľame: Vzťah reflexívneho myslenia a edukačného procesu*, 1933) konceptu aplikácie poznatkov o reflexívnej činnosti do procesov poznávania a inovovania edukačnej reality. Na tomto mieste ich parafrázujeme pre vytvorenie paralely *reflexívnosť vo výskume* takto:

1. Reflexívnosť v pedagogickom výskume znamená aktívny záujem o ciele a dôsledky nášho konania so zreteľom na dosiahnutie optimálnej účinnosti.
2. Reflexívnosť v pedagogickom výskume prebieha v cyklickom špirálovitom procese, počas ktorého výskumník nepretržite monitoruje, hodnotí a reviduje svoje vlastné pôsobenie.
3. Reflexívnosť v pedagogickom výskume vyžaduje spôsobilosť využívať metódy získavania informácií o realite pre podporu rozvoja svojich spôsobilostí.
4. Reflexívnosť v pedagogickom výskume vyžaduje postoje: nezaujatosť, zodpovednosť a nadšenie.
5. Reflexívnosť v pedagogickom výskume je založená na učiteľskom usudzovaní, ktoré čerpá informácie čiastočne zo situácie a jej sebareflexie a čiastočne z pedagogicko-psychologických poznatkov.
6. Reflexívnosť v pedagogickom výskume, profesionálny rozvoj a personálne naplnenie sa rozvíja prostredníctvom spolupráce a dialógu s kolegami.

Záver

Paralela pedagogického výskumu a reflexívnej výučby nie je náhoda. Súvisí so zámerom ponúknuť pre učiteľov, študentov učiteľstva, výskumníkov s ambíciami porozumieť a prinášať nové poznanie o edukačnom svete a jeho aktéroch reflexiu sveta, ako ho vidia a vnímajú deti. Ak teórie o učiteľovi výskumníkovi majú ožiť v našich školách, treba aby výskumníci dokázali reflexívne poznávať svet detí a učiteľov. Aby teórie o deťoch ožili skutočnými deťmi a takto pomohli učiteľom nielen sa o deťoch učiť, ale naučili sa ich sami spoznávať.

¹¹ A. POLLARD: *Reflective Teaching in the Primary School*. Cassell, London 1998.

¹² J. DEWEY: *How we think: A Restatement of the Relation of Reflective Thinking to the Educative Process*. Henry Regnery, Chicago 1933.

Bibliografia

- BABIAKOVÁ S.: *Children's Preconcepts of Linguistic and Literary Literacy at the Threshold of Education*. Presented at 8th annual International Conference of Education: "Research and Innovation". Seville (Spain) 2015.
- CABANOVÁ M.: *Diagnostic competence of a teacher*. In: E. ARNTZEN, ed.: *Educating for the future: proceeding of the ATEE 38th annual conference*. Association for teacher education in Europe, Halden 2013. Dostupné z: http://www.ateel.org/uploads/ferdig_for_publicising2.pdf (dostup: 30.05.2018).
- DEWEY J.: *How we think: A Restatement of the Relation of Reflective Thinking to the Educative Process*. Henry Regnery, Chicago 1933.
- FABIAN A.: *Etika vo výskume*. In: B. BALOGOVÁ, I. LYÓCSA, A. MORAVČIKOVÁ, eds.: *Výskum v sociálnej práci*. Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, Prešov 2011.
- GAVORA P. et. al.: *Elektronická učebnica pedagogického výskumu* [online]. Univerzita Komenského, Bratislava 2010. Dostupné z: <http://www.e-metodologia.fedu.uniba.sk> (dostup: 12.06.2018).
- HANESOVÁ D.: *Rozvoj vedy, výskumu a vzdelávania na vysokej škole prostredníctvom európskeho projektu / Development of Science, Research, Education at Higher Education Institution via a European Project*. In: *Education – Research – Evaluation*. Proceedings from an international scientific conference held on 12 November 2014 in Banská Bystrica, supported by the project 'Mobility – Enhancing Science, Research and Education at the Matej Bel University'. ITMS code: 6110230082. PF UMB, Banská Bystrica 2014.
- HEJLOVÁ H., OPRAVILOVÁ E., UHLÍŘOVÁ J., BRAVENÁ N.: *Nahlížení do světa dětí*. Univerzita Karlova v Praze, Praha 2013.
- KUSÁ Z.: *Who dares to claim the equality of children's chances? Constraints of equalizing measures in Slovakia and Czech Republic*. European Sociological Association (ESA), Institute of Sociology of the Czech Academy of Sciences (IS CAS), Praha 2015, s. 1188. Dostupné z: http://esa12thconference.eu/sites/esa12thconference.eu/files/esa_2015_book_of_abstracts.pdf (dostup: 12.06.2018).
- MIOVSKÝ M.: *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Grada, Praha 2006.
- POLLARD A., FILER A.: *The Social World of Children's Learning*. Cassell, London 1996.
- POLLARD A.: *Reflective Teaching in the Primary School*. Cassell, London 1998.

Etické aspekty pedagogického výskumu

Anotácia

Príspevok otvára otázky, ktoré sa vynárajú v súvislosti s výskumom a bádáním v škole a jej širšom kontexte. Pedagogická realita, procesy, ako aj subjekty vzdelávania prebiehajú v transparentnom prostredí školy ako inštitúcie. Pedagogický výskum je špecifickou súčasťou školského života, ktorý má niekoľko úrovní. Aplikovaný výskum školy, žiaka, učiteľa automaticky počíta so zachovaním

a ochranou osobných údajov. Najviac so školou spätý je akčný výskum a tu sa otvára niekoľko problémov, ktoré majú povahu etickej dilemy: je právo na použitie výskumných nástrojov, využitie výskumných zistení výskumníkom v súlade s etikou, alebo je ohrozením. Výskum dieťaťa vo vzdelávacom procese je metodologickým problémom z etického aspektu nezodpovedaným: učiteľ pre výkon svojej práce informácie o deťoch potrebuje, musí ich získavať transparentným spôsobom. Musí informácie spracovať s cieľom optimálnej pomoci žiakovi a jeho rodičom a využívať len pre pôvodný účel. Kto je zodpovedný za realizáciu výskumu v škole: výskumník, škola, učiteľ, rodičia? Avšak veda potrebuje pracovať s reálnymi dátami s cieľom zovšeobecňovať poznanie.

Kľúčové slová: výskum; dieťa; kvalitatívny výskum; etika vo výskume.

Ethical aspects of pedagogical research

Summary

The study raises questions that arise in the context of research in the school and its wider context. School reality, processes and educational subjects take place in transparent environment of the school as an institution. Pedagogical research is a specific part of school life, which has several levels. Applied research on schools, pupils and teacher believes in the conservation and protection of personal data. Action research is connected with schools' daily life. The problems opened in this context are of ethical character: is the right to use research tools, use of research findings in accordance with ethics, or is it a threat? Research on children in a learning process is an unanswered ethical problem: teachers need and require a lot of information about children for their work, they have to obtain it via transparent manner. The aim is to find an optimal way for child's support. Is it ethical to use these data also for research and generalisation? Who is responsible for conducting research in school, researcher, school, teachers or parents? On the other hand, science needs to work with real data to generalize knowledge¹³.

Keywords: research; child; qualitative research; ethics in research.

---

¹³ The paper is related with Activity 1.3 supported by the project 'Mobility – Enhancing Science, Research and Education at the Matej Bel University'. ITMS code: 6110230082, responsible researcher: doc. PaedDr. Dana Hanesová, PhD.